

Til Landbruks- og matdepartementet,
ved statsråd Nils-Kristen Sandtrøen

Referansenr.:
Dato: 12/09/2026

Forvaltningen av jordressursene i et landbruk i endring

Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til Stortingets mål om økt selvforsyning, styrket matberedskap og et langsiktig vern av norske jordressurser. Organisasjonen ønsker med dette å oppfordre regjeringen til en samlet gjennomgang av hvordan jordlovas formål kan ivaretas under de strukturendringene norsk landbruk nå gjennomgår, særlig i lys av Stortingets sjølforsyningsmål.

Jordlova bygger på et grunnleggende prinsipp om at dyrka og dyrkbar jord er en begrenset ressurs som skal forvaltes til beste for samfunnet, landbruket og kommende generasjoner. Dette kommer til uttrykk i lovens formålsbestemmelse, hvor hensynet til jordvern, produksjonsevne, bosetting, sysselsetting og driftsmessig gode løsninger er sentrale elementer. Loven gir samtidig uttrykk for at jordressursene har en verdi som strekker seg utover den enkelte eiendom, og at forvaltningen av disse ressursene er et samfunnsansvar. Dette kan også leses i Nasjonal jordvernstrategi.

Utviklingen de siste tiårene tilsier etter vårt syn at dette samfunnsansvaret bør vurderes i lys av nye samfunns mål og rammebetingelser. Antallet aktive jordbruksforetak er redusert betydelig. Areal går ut av drift, samtidig som det nydyrkes nye områder. I enkelte områder er det én bonde som holder store arealer i drift. Dersom vedkommende gir seg, vil også store områder legges brakk. Konsekvensen er at stadig færre foretak skal forvalte de samme jordressursene. Denne utviklingen har betydning for hvordan jordlova virker i praksis, og for hvilke virkemidler som er nødvendige for å sikre at lovens formål fortsatt kan realiseres.

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering er det derfor behov for å supplere den nasjonale jordvernpolitikken med en tydeligere politikk for aktiv jordforvaltning. Vern av matjord kan ikke utelukkende forstås som vern mot omdisponering. Dersom jordas produksjonsevne svekkes gjennom manglende drift, utilstrekkelig vedlikehold eller gradvis gjengroing, reduseres også ressursgrunnlaget for framtidig matproduksjon. Aktiv bruk og langsiktig forvaltning er derfor en forutsetning for at jordvernet skal oppfylle sitt formål.

BAKGRUNN: JORDLOVAS FORMÅL OG DAGENS FORVALTNINGSMODELL

Jordlova utgjør et helhetlig rammeverk for forvaltning av jordressursene. Bestemmelsene om driveplikt, omdisponering og deling må ses i sammenheng med

lovens formål. Samlet skal de bidra til å sikre at jordbruksarealer bevares, holdes i aktiv drift og forvaltes slik at produksjonsevnen opprettholdes over tid.

Driveplikten etter jordlova § 8 er et sentralt virkemiddel i denne sammenhengen. Loven bygger på at dyrka jord enten skal drives av eieren selv eller stilles til disposisjon for andre gjennom bortleie som oppfyller lovens krav. Bestemmelsen skal sikre at jordbruksarealer ikke blir liggende unyttet, samtidig som den legger til rette for en driftsmessig god utnyttelse av ressursene. Jordlova gir også forvaltningen virkemidler for å følge opp manglende etterlevelse av driveplikten gjennom pålegg og øvrige reaksjonsformer etter loven.

Samtidig bygger dagens regelverk på en forutsetning om at det finnes aktive jordbruksforetak som har kapasitet og økonomiske forutsetninger til å overta eller drive tilgjengelige jordbruksarealer. Strukturutviklingen i landbruket innebærer at denne forutsetningen i enkelte deler av landet er svekket. Når antallet aktive foretak reduseres, kan det oppstå situasjoner hvor det ikke finnes bruk med et tilstrekkelig driftsmessig grunnlag til å overta arealer som går ut av ordinær drift. Dette gjelder særlig i områder med store avstander, små og spredte jordteiger og begrenset tilgang på aktive brukere.

Etter vårt syn reiser denne utviklingen et forvaltningsspørsmål som går utover den enkelte eiers oppfyllelse av driveplikten. Spørsmålet er hvordan jordressurser med langsiktig produksjonsverdi skal ivaretas når den lokale produksjonsstrukturen er redusert til et nivå hvor det ikke lenger finnes aktive bruk med praktiske eller økonomiske forutsetninger for å overta arealene.

Dette er en problemstilling som i begrenset grad adresseres gjennom dagens virkemiddelapparat.

Jordlova åpner også for at det kan gis fritak fra driveplikten etter en konkret vurdering. Bestemmelsen ivaretar hensynet til situasjoner hvor aktiv drift midlertidig eller varig ikke lar seg gjennomføre. Samtidig innebærer strukturutviklingen at slike vurderinger kan bli mer aktuelle i enkelte områder. **Etter vårt syn er det derfor behov for å vurdere hvordan praktiseringen av fritaksbestemmelsene påvirker den langsiktige forvaltningen av jordressursene, og hvordan produksjonsevnen kan ivaretas i perioder hvor arealer ikke er i aktiv drift.**

Tilsvarende bør praktiseringen av jordlova § 9 og §12 vurderes i lys av denne utviklingen. Dersom jordbruksarealer over lengre tid ikke er i aktiv bruk, kan det oppstå press for omdisponering eller fradeling med henvisning til manglende drift. **Etter vår vurdering bør slike vurderinger fortsatt ta utgangspunkt i arealenes langsiktige verdi som produksjonsressurs. Midlertidig eller manglende drift kan ikke alene være avgjørende for om et areal har mistet sin betydning som jordbruksressurs.**

KOMMUNENES ROLLE OG STATENS ANSVAR

Jordlova er et nasjonalt lovverk, men den daglige forvaltningen er i hovedsak delegert til kommunene. Kommunene behandler saker etter jordlova, fører oppfølging av driveplikten, vurderer omdisponering og deling av landbrukseiendommer og utøver en

sentral del av den offentlige jordforvaltningen. Statsforvalteren har en viktig rolle som veiledningsmyndighet, klageinstans og regional statlig myndighet.

Denne ansvarsfordelingen har i mange år vært en bærebjelke i norsk landbruksforvaltning. Samtidig har kommunestrukturen, strukturutviklingen i landbruket og utviklingen i kommunenes oppgaveportefølje endret rammebetingelsene for forvaltningen betydelig. Mange kommuner har små landbruksfaglige miljøer, begrensede administrative ressurser og et bredt spekter av lovpålagte oppgaver.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er bekymret for at praktiseringen av jordlova varierer mellom kommunene. Dette skyldes etter vår vurdering i stor grad forskjeller i kapasitet, kompetanse og organisering av den kommunale landbruksforvaltningen. Vi ønsker ikke å rette kritikk mot kommunene. Tvert imot mener vi at mange kommuner utfører et omfattende og godt arbeid innenfor begrensede rammer.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener en nasjonal kartlegging av kommunal praksis vil kunne gi et bedre grunnlag for å vurdere om dagens organisering understøtter hensynet til likebehandling, rettssikkerhet og en effektiv gjennomføring av jordlovas formål.

En slik gjennomgang bør også omfatte praktiseringen av *fritak* fra driveplikten. Fritaksbestemmelsen er et nødvendig element i lovverket og skal ivareta situasjoner hvor aktiv drift ikke er mulig eller rimelig. Samtidig bør det vurderes hvilke konsekvenser langvarige fritak kan ha for jordas produksjonsevne og hvilke virkemidler som kan bidra til at arealene fortsatt inngår i en langsiktig strategi for matproduksjon.

Når Stortinget har definert matjord som en ressurs av nasjonal betydning, bør staten også sikre at den nasjonale ressursen blir forvaltet på en mest mulig helhetlig, faglig forsvarlig og forutsigbar måte. Etter vårt syn er dette et ansvar som ikke kan legges på kommunene alene.

Dersom jordbruksarealene fortsatt skal forvaltes som en nasjonal interesse, bør staten også sikre at forvaltningen har tilstrekkelig kapasitet, kompetanse og organisatoriske rammer til å gjennomføre lovens formål på en mest mulig ensartet måte.

BEHOVET FOR EN NASJONAL STRATEGI FOR AKTIV JORDFORVALTNING

Nasjonal jordvernstrategi har over tid hatt et tydelig fokus på å begrense omdisponering av dyrka jord. Dette har vært og er et sentralt virkemiddel for å bevare jordressursene. Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering bør jordvernpolitikken i større grad suppleres med en strategi for aktiv jordforvaltning.

Aktiv jordforvaltning innebærer at oppmerksomheten rettes mot hvordan jordressursene faktisk brukes, hvordan produksjonsevnen opprettholdes og hvordan arealer som går ut av drift kan bringes tilbake i produksjon der dette er faglig, miljømessig og økonomisk forsvarlig.

NIBIO sin kartlegging av jordbruksarealer som ikke inngår i søknader om produksjonstilskudd viser at det finnes et betydelig areal hvor den faktiske bruken bør

undersøkes nærmere. Tallene dokumenterer ikke at arealene er ute av drift eller at driveplikten ikke er oppfylt, men de synliggjør et behov for bedre kunnskap om arealenes tilstand, produksjonsevne og framtidige potensial.

Denne problemstillingen har særlig betydning i distriktsområder. Når antallet aktive jordbruksforetak reduseres, øker avstanden mellom tilgjengelige jordbruksarealer og foretak som har kapasitet til å drive dem. I slike områder kan manglende drift være et resultat av strukturelle forhold snarere enn manglende vilje hos den enkelte grunneier.

Utviklingen reiser derfor et spørsmål som etter vår vurdering i begrenset grad er behandlet i dagens virkemiddelapparat: Hvordan skal jordressurser med langsiktig produksjonsverdi forvaltes når det ikke lenger finnes et tilstrekkelig aktivt landbruksmiljø til å opprettholde driften?

Dette er etter vår vurdering ikke bare et spørsmål om etterlevelse av driveplikten. Det er også et spørsmål om nasjonal ressursforvaltning, matberedskap og hvordan samfunnet skal sikre at jord med framtidig produksjonsverdi ikke gradvis mister sin funksjon gjennom manglende vedlikehold, gjengroing eller forfall.

Samtidig må det legges til rette for at aktiv drift er økonomisk og praktisk mulig. Langsiktige jordleieavtaler, tilfredsstillende drenering, hensiktsmessig arrondering og forutsigbare rammevilkår er viktige forutsetninger for at både eiere og brukere skal investere i jordas produksjonsevne. Forvaltningen av jordressursene bør derfor ses i sammenheng med de økonomiske og agronomiske virkemidlene som skal understøtte aktiv matproduksjon.

Pilotfylke

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det bør etableres en ordning med et eller flere fylker som pilotfylke for utvikling av en nasjonal modell for aktiv jordforvaltning.

Fylket eller fylkene som velges bør være gode utgangspunkt for hvordan jordlova praktiseres under ulike administrative og driftsmessige forutsetninger. En pilot bør ha som formål å dokumentere variasjoner i kommunenes oppfølging av jordlova, identifisere hvilke organisatoriske løsninger som gir best måloppnåelse og prøve ut virkemidler som kan styrke den aktive forvaltningen av jordressursene.

Erfaringene fra en slik pilot vil kunne ha betydelig overføringsverdi til andre distriktskommuner med tilsvarende utfordringer. Samtidig vil piloten gi regjeringen et bedre grunnlag for å vurdere behovet for nasjonale standarder, styrket interkommunalt samarbeid, økt statlig støtte og en tydeligere rollefordeling mellom kommune, Statsforvalter og statlige myndigheter.

FORSLAG TIL EN NASJONAL STRATEGI FOR AKTIV JORDFORVALTNING

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering er det behov for en mer helhetlig tilnærming til forvaltningen av jordressursene enn det dagens virkemiddelbruk legger opp til. Jordvernet har over tid vært rettet mot å begrense omdisponering av dyrka jord. Dette er et viktig virkemiddel, men ivaretar ikke alene hensynet til jordas produksjonsevne eller til aktiv bruk av arealene. En nasjonal strategi for aktiv

jordforvaltning bør derfor omfatte både vern av arealene og forvaltning av produksjonsgrunnlaget.

Strategien bør bygge på prinsippet om at jordressurser med langsiktig verdi for matproduksjon skal holdes i en tilstand som gjør framtidig drift mulig. Dette innebærer at oppfølgingen av jordlova må ses i sammenheng med økonomiske virkemidler, agronomiske tiltak og organiseringen av den offentlige landbruksforvaltningen.

Et første tiltak bør være en nasjonal gjennomgang av hvordan jordlova praktiseres. Gjennomgangen bør omfatte kommunenes oppfølging av driveplikten etter § 8, praktiseringen av bestemmelsene om omdisponering etter § 9 og deling etter § 12, samt bruk av fritak fra driveplikten. Formålet bør være å kartlegge variasjoner i praksis, identifisere årsakene til disse og vurdere om dagens organisering gir tilstrekkelig gjennomføring av lovens formål.

Det bør videre vurderes å etablere nasjonale faglige minimumsstandarder med tydelige eksempler for oppfølging av jordlova. Slike standarder bør ikke begrense kommunenes skjønnsutøvelse, men bidra til større grad av likebehandling, rettssikkerhet og en mer ensartet praktisering av et nasjonalt lovverk.

Styrking av den kommunale landbruksforvaltningen

Kommunene er tillagt et omfattende ansvar for forvaltningen av jordlova. En forutsetning for at lovverket skal få den virkningen Stortinget har forutsatt, er at kommunene har tilstrekkelig kapasitet og landbruksfaglig kompetanse.

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering bør staten derfor vurdere en ordning med øremerkede midler til kommunenes arbeid med jordlovsforvaltningen. Midlene bør bidra til å styrke oppfølgingen av driveplikten, behandling av saker etter jordlova, kontroll- og veiledningsarbeid, samt utvikling av interkommunale fagmiljøer der dette gir bedre ressursutnyttelse. Dette vil være viktig i en pilot, for å kunne se effekten av tiltakene.

Kompetanseutvikling bør inngå som en sentral del av en slik satsing. Mange distriktskommuner har små fagmiljøer og begrensede muligheter til å opprettholde spesialisert kompetanse innen jordlov, konsesjonslov og arealforvaltning. Staten bør derfor legge til rette for systematisk etter- og videreutdanning, faglige nettverk og kompetansedeling mellom kommuner.

Rollefordelingen mellom kommune og Statsforvalter

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering bør rollefordelingen mellom kommunene og Statsforvalteren gjennomgås.

Statsforvalteren har i dag både en veiledningsrolle overfor kommunene og funksjon som klageinstans i mange av de samme sakene. Ordningen har fungert over lang tid, men det kan være grunn til å vurdere om denne kombinasjonen av roller gir den mest hensiktsmessige organiseringen av forvaltningen.

En gjennomgang bør blant annet vurdere hvordan kommunene kan sikres nødvendig faglig støtte uten at det oppstår uklarhet om rollene som veileder og klageinstans. Formålet bør være å styrke både rettssikkerheten og tilliten til forvaltningen.

Jordleie og tilgang til jord

Driveplikten forutsetter at jordbruksarealer enten drives av eieren selv eller gjennom bortleie i samsvar med jordlovas bestemmelser.

I jordloven §8 er det krav om at det ved jordleie skal foreligge en skriftlig leiekontrakt med minst 10 års varighet. Det er i dag stor variasjon i hvor godt dette følges opp av jordeier og jordleier og hvor strengt det håndheves av kommunene. Manglende håndheving av driveplikten har ført til at dyrket jord går ut av drift og ofte omdisponeres til andre formål.

10-årige skriftlige leiekontrakter gir bedre forutsigbarhet for den som drifter jorda. Det er nødvendig for å kunne gjøre beslutninger om å investere i grøfter, driftsapparat og for å gjøre nødvendig vedlikehold på hydrotekniske anlegg, kanter og kalking. Konsekvensen av manglende forutsigbarhet er et vedlikeholdsbehov som bygger seg opp over tid, og gir redusert jordkvalitet. Jordas avlingspotensial vil synke, mens utslipp til luft og vann vil øke. Jord i god hevd er en grunnleggende forutsetning for å kunne øke sjølforsyninga og drive mer klima- og miljøvennlig agronomi.

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering er det behov for tiltak som gjør det enklere å etablere langsiktige jordleieforhold. **Vi mener det i forskrift om produksjons- og avløsertilskudd i jordbruket bør tilføyes et krav om at jordleiekontrakt må være digital registrert i offentlige register for at det skal kunne mottas produksjonstilskudd for den leide jorda. Dette vil gi kommunen bedre oversikt over hvem som driver jorda, og det vil også kunne frigjøre krefter til å følge opp jord som ikke er i drift.** Mange jordbruksarealer drives i dag gjennom leie, samtidig som det fortsatt finnes arealer som ikke kommer i aktiv bruk fordi grunneiere og aktuelle brukere ikke finner hverandre eller fordi etablering av leieforhold er krevende.

Det bør derfor vurderes å etablere en nasjonal digital jordleiebank. En slik løsning kan bygge på eksisterende kartgrunnlag og standardiserte avtaler, og ha som formål å gjøre det enklere å formidle jord til aktive brukere. Ordningen bør være et supplement til dagens virkemidler og ikke en erstatning for oppfølgingen av driveplikten. Men for å holde oversikt over utleide arealer, og at eier sender inn leiekontrakten.

Restaurering av jordbruksarealer

Utviklingen i deler av landet viser at enkelte jordbruksarealer over tid går ut av aktiv drift. Dersom dette vedvarer, kan produksjonsevnen svekkes gjennom gjengroing, mangelfull drenering og forfall av hydrotekniske anlegg. Kostnadene ved å bringe slike arealer tilbake i produksjon øker normalt med tiden.

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering bør det etableres et nasjonalt program for restaurering av jordbruksarealer som har gått ut av drift.

Programmet bør bygge på faglige vurderinger av produksjonspotensial, arrondering,

miljøhensyn og kostnadseffektivitet. Formålet bør være å bevare og gjenopprette produksjonsevnen på arealer hvor dette gir en langsiktig gevinst for matproduksjonen.

Programmet bør ses i sammenheng med eksisterende ordninger for drenering, jordforbedring og andre agronomiske tiltak.

FORVALTNING AV JORDRESSURSENE INKLUDERER UTMARKA

95 % av landarealet er i Norge utmark, og nesten halvparten er egnet som husdyrbeite. Utmarksbeite er beite i naturlig vill vegetasjon som skog og fjell, og er en viktig del av det norske fôrgrunnlaget. Beitedyr som sau, geit og storfe utnytter de rike utmarksressursene og bidrar til økt produksjon av norsk mat på norske ressurser. Fordi utmarka er en del av ressurs- og driftsgrunnlaget på mange gårder, må jordbruket ha førsteretten til bruk av utmarksarealene.

OPPSUMMERING

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin vurdering tilsier utviklingen i norsk landbruk at det er behov for å supplere dagens jordvernpolitikk med en nasjonal strategi for aktiv jordforvaltning.

Regjeringen har de senere årene lagt betydelig vekt på økt selvforsyning, styrket matberedskap og et sterkt jordvern. Etter vårt syn forutsetter disse målene også en forvaltning som sikrer at jordressursene holdes i aktiv bruk og at produksjonsevnen opprettholdes over tid.

Dette innebærer ikke nødvendigvis behov for et strengere lovverk. Behovet er først og fremst å sikre at gjeldende lov, de virkemidlene loven allerede gir, og de politiske målene Stortinget har vedtatt, får tilstrekkelig gjennomføringskraft.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ber derfor Landbruks- og matdepartementet ta initiativ til en nasjonal gjennomgang av den offentlige jordforvaltningen med sikte på å utvikle en samlet strategi for aktiv jordforvaltning. En slik gjennomgang bør omfatte organiseringen av forvaltningen, praktiseringen av jordlova, virkemidler for restaurering og aktiv drift, samt tiltak som kan sikre en mer enhetlig og robust forvaltning av jordressursene.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår samtidig at det utarbeides en ordning med pilotfylke for utvikling og utprøving av en slik modell.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag stiller seg gjerne til disposisjon for en nærmere dialog med Landbruks- og matdepartementet om hvordan et slikt arbeid kan organiseres og gjennomføres.

Med vennlig hilsen,

Tor Jacob Solberg
Styreleder

Anders Bakke Klemoen
Generalsekretær

Elektronisk godkjent uten signatur.

